

Prima verba

Conf. univ. dr. D.A. Popescu

Dreptul internațional privat este, prin excelență, un spațiu mozaical, heteroclit, de confluență, nicidecum unul omogen. El invită, prin normele sale, permanent la dialog.

Este un spațiu de intersecție între mentalități, tradiții și culturi (civilizații) diferite. Diversitatea și deosebirile între aceste culturi și tradiții juridice este ceea ce dă frumusețe și culoare acestui spațiu.

Dreptul internațional privat ne invită mereu “să călătorim”, să intrăm în dialog cu toate aceste tradiții și obiceiuri, să le cunoaștem și să le influențăm sau chiar să ne lăsăm influențați de ele. Altfel spus, să le punem să rodească la noi acasă și, prin aceasta, să ne îmbogățim pe noi înșine... Dar înseamnă și mult mai mult decât atât: înseamnă o continuă și constantă invitație la toleranță. Toleranța față de semenii noștri, față de tradițiile și obiceiurile lor..., toleranța față de noi înșine până la urmă.

Dreptul internațional privat ne invită astfel la o călătorie... Însă confortul și siguranța acestei călătorii depind, în mare măsură, de atitudinea pe care o avem față de “exponenții” acestor culturi la noi acasă, de modul în care încercăm să le înțelegem, să le tolerăm, să le acceptăm... Este o călătorie prin excelență în spațiu. Depinde însă de cum o observăm și o percepem: “ca străini” sau ca ceva ce reprezintă “altceva” de ceea ce am fost obișnuiți, dar care ne întregește, care ne poate aparține totuși, care odată ce este admirat și respectat devine parte din noi înșine, din eul și sufletul nostru.

Să nu uităm că, în general, ideea de spațialitate (teritorialitate) este strâns legată și ancorată în conceptul de sistem de drept. Sistemele naționale de drept aparținând statelor se caracterizează prin teritorialitate. Dar tocmai această teritorialitate a fost, deseori, greșit înțeleasă. Ea a fost, în decursul timpului, izvorul discordiei și al exclusivismelor, al intoleranței față de potențialitatea și vocația de aplicare a “celorlalte”, iar excepția de ordine publică – ancorată în orice posibilă diferență de concepție și de reglementare – a constituit, deseori, instrumentul acestui abuz, mijlocul “eficace” de agresiune și “tortură”, care a spulberat orice speranță “la întreg”. Iată cum așa-numita “ordine publică internațională” a “servit” (sau “de-servit”) “interesul național”, sacrificând predicția și expectativa rezonabilă a celor ce putem fi numiți simpli “călători”, simpli “pasageri” ai acestei lumi (și iată cum se adaugă și cea de-a doua axă a devenirii noastre – temporalitatea), adică persoane în sensul civilist al termenului, făcându-ne deseori să ne simțim “goi”, neputincioși și solitari, “străini” chiar și la noi în casă.

Dreptul internațional privat – un regat al “suveranilor”?

Dreptul internațional privat nu este un simplu reflex al dreptului privat intern, o simplă extensie sau “umbră” a acestuia în relațiile (private) internaționale. Este adevărat, dreptul internațional privat împrumută deseori o parte din “nărvurile” legiuitorului național, o parte din parțialismul și egoismul său. Și acest lucru iese deseori în evidență prin maniera de soluționare a conflictelor de legi.

Dar chiar și așa, dreptul internațional privat are un “suflet” și o noblețe aparte, care decurge din relativa sa “detașare” de substanțialitatea normativismului național, din

caracterul său “rezonabil”, preponderent permisiv, dar și din menirea sa, aceea de a contribui la siguranța circuitului privat internațional, la predictibilitatea și confortul participanților la acest circuit.

El nu este numai un instrument de desedentarizare a dreptului privat național, ci și, în egală măsură, un factor de socializare a legiuitorului național. Dar metodică acestei socializări este una aparte, cu totul inedită. Mai întâi, pentru că ea nu se remarcă prin “adunarea”, prin punerea laolaltă a legiuitorilor naționali în scopul elaborării unei opere comune, edictării unei codificări comune prin care să răsunfle voința negociată a fiecăruia dintre ei. Legiuitorii rămân, fiecare, independenți în procesul de codificare; niciunul nu poate dicta sau impune celuilalt. Se pot doar influența voluntar și reciproc. Însă toți sunt și rămân egali... Apoi, pentru că, deși ei sunt egali și suverani în procesul de codificare, opera fiecăruia dintre ei (produsul codificat) nu este unică, ci coexistă cu a celorlalți. Toate aceste codificări “plutesc” într-un spațiu comun, lipsit de frontiere, exprimând fiecare o opțiune, un “mod de a vedea” realitatea socială reglementată, integrând totodată tradițiile juridice și culturale proprii și exprimând, în același timp, amprenta particularităților evoluției lor istorice diferite. În acest fel există și se manifestă multiculturalismul European, unitatea în și prin diversitate la care fac referire documentele Europene. Prin urmare, privim Europa nu ca pe un teritoriu “brăzdat în fășii” normative autonome, ci ca pe un teritoriu unic, cu o logică și o ordine (supranațională) aparte, în care diversitatea (legislativă) nu este delimitată spațial, ci poate fi întâlnită și aplicată, în principiu, peste tot. În mod asemănător, instanțele statelor-membre, investite cu soluționarea unor litigii care prezintă legături cu mai multe “fășii culturale” (cu mai multe sisteme de drept), vor proceda la verificarea competenței lor “internaționale” (europene) urmând reguli unice (atunci când ele există), iar atunci când constată că nu se bucură de competență în litigiul respectiv, nu vor respinge cererea pentru motiv de “necompetență teritorială”, ci vor aborda o atitudine prietenoasă, frățească, declinand competența în favoarea instanțelor din alt stat-membru.

Nu în cele din urmă, spațiul European de libertate, securitate și justiție presupune încrederea comună în hotărârile judiciare și actele publice care emană de la autoritățile competente ale fiecărui stat-membru, încredere care se materializează în principiul recunoașterii mutuale a hotărârilor judecătorești și actelor autentice care provin din spațiul comunitar.

Vorbim, deci, despre o singură Europă cu o comunitate de legiuitori: un singur regat, am putea spune, dar cu mai mulți regi... Domeniul de putere al fiecăruia, deși încă preponderent teritorial, nu este însă exclusiv teritorial. Regatul fiecărui “suveran european” (legiuitor) începe să capete frontiere mobile, în fiecare zi putând deveni mai întins sau mai restrâns. Totul depinde de comportamentul “regelui” față de “supușii” săi și, în consecință, de fidelitatea și atașamentul acestora din urmă. Acesta este modul de purtare a dialogului, atât între “suveran” și “supusul” (resortisantul) său, cât și, în egală măsură, “între suverani”. Ei se vor afla – de acum înainte – în competiție. Tocmai de aceea vor trebui să devină mai flexibili, mai receptivi la nevoile celor care înțeleg să se “lege” juridic, mai umani...

Iar dreptul internațional privat se exprimă atât ca “spațiu dialogal”, cât și, sau mai ales, ca instrument sau factor de flexibilitate și predictibilitate al circuitului privat transfrontalier (în primul rând European), ca factorul său umanizant. El devine nu numai un factor generator de dialog, dar și un arbitru al dialogului, un garant al neutralității și imparțialității “deciziilor”. Umbra dreptului internațional privat nu lipsește de lumină

“entitățile normative” naționale, ci, dimpotrivă, generează un anume contrast care le permite acestora din urmă să se bucure de și mai multă lumină și strălucire. Numai că strălucirea fiecărei “stele” din această “constelație” depinde în mod exclusiv de calitățile proprii, de abilitatea fiecăreia de a se face simțită, de a transmite suficientă lumină către cei care o așteaptă, către cei aflați în imediata ei proximitate în primul rând, determinându-i astfel să nu migreze, să nu caute o “altă stea”. Abia apoi suntem tentați să privim la constelație și să o admirăm în ansamblul ei, nu însă fără a ne înțeții privirea asupra stelelor care degajă lumina cea mai puternică. Pentru cei care populează această constelație, constelația, în ansamblul ei, reprezintă nu numai un imens “spectacol” de lumini (“de lumini și umbre”), dar și, privind lucrurile din perspectiva individului, un spațiu de manevră caracterizat prin concurența “luminatorilor”, luminile cele mai intense devenind mereu izvor de atracție și căutare.

Puterea “suveranului”, deși teoretic nelimitată, este astfel temperată de puterea “celuilalt”. Iar acest “celălalt” poate fi oricare dintre “ceilalți”... Ceea ce este interesant de remarcat este faptul că această putere nu vine direct de la “celălalt”, ci de la cel care dispune de abilitatea de a alege, de a-l alege pe “celălalt”. Ce l-a determinat să procedeze în acest fel sau din ce motiv l-a exclus pe “acesta” (care era mai cunoscut “alegătorului” și, oricum, de multe ori, mai aproape de el) în favoarea “celuilalt” – acesta este marele *feed-back* care provine, indirect, de la “cel ales” și se “revarsă” asupra primului. Cu alte cuvinte, “umbra” alterității, umbra “celuilalt”, se reflectă asupra sistemului normativ național (asupra “acestuia”). Depinde doar de el (de “acesta”) dacă umbra primului reușește să-l opacizeze sau nu face decât să creeze și mai mult contrast, conferindu-i astfel și mai multă strălucire...

Înțelegem deci să definim dreptul internațional privat ca fiind acel spațiu dialogal, de confluență, în care extraneitatea este cea care dă consistență și culoare acestui spațiu, dar și cea care declanșează “lupta suveranilor” pentru adjudecarea proximității, urmărind localizarea internațională a situațiilor juridice pe baza criteriilor de proximitate juridică.

“Mutabilitatea proximității” sau “proximitatea voită” (“mutabilă”)?!

Criteriul proximității este – și trebuie să rămână – principala regulă în dreptul internațional privat modern, principalul criteriu de soluționare a conflictelor de legi în spațiu. Iar conceptul de reședință obișnuită vine să definească și să dea expresie și contur acestei proximități.

Există însă și excepții. Fie se urmărește stabilizarea circuitului prin impunerea unei soluții *in favorem* (ca în cazul formei testamentelor), fie o mai mare flexibilitate prin “aplecare” mai amănunțită asupra circumstanțelor concrete ale relației, care, luate la un loc, pot genera o realitate nouă (**clauzele de excepție** – care, așa cum rezultă și din semantica lor, pot fi folosite numai atunci când elementele de circumstanță concrete avute în vedere prezintă relevanță juridică din punct de vedere al instituției analizate și numai dacă, ansamblul acestor circumstanțe de caz, conduc în mod neechivoc la concluzia că raportul juridic respectiv prezintă legături vădit mai strânse cu un alt sistem de drept, cu o “altă stea”), fie, în sfârșit, recunoașterea unei mai mari libertăți din partea părților unui raport juridic (autonomia de voință), permițându-le acestora să-și “aleagă” în anumite domenii (și cu anumite limite) proximitatea. Vorbim în acest din urmă caz despre “proximitatea voită” sau subiectivă (“proximitatea sufltească”).

Alteori, fără a fi “deranjată” proximitatea și ceea ce a determinat ea (competența unei anume legi), anumite “corecții” sunt, totuși, aduse în procesul aplicării legii străine pentru a nu afecta drepturi și libertăți considerate intangibile pentru for (cazul divorțului nerecunoscut, sau în DIP german cazul vocației succesoriale a partenerului supraviețuitor, cazul rezervatarilor cu reședința obișnuită în Italia, cazul drepturilor consumatorilor). Instrumentele cele mai întâlnite de impunere a acestor corecții sunt legile de poliție și ordinea publică de drept internațional privat.

Naționalitatea ordinii publice. De la supremație despotică la realitate extenuată.

Dreptul internațional privat începe, treptat, să-și piardă atributul său de necontestat de până acum: anume acela de ramură a sistemului de drept al fiecărei țări. Și aceasta cel puțin – sau mai ales – privind lucrurile din perspectivă europeană. Federalismul juridic european a devenit deja o realitate! Iar această realitate nu a putut fi susținută decât “cu ajutorul” dreptului internațional privat care a devenit instrumentul său cel mai de preț. Unificarea temeiurilor de competență internațională (sau mai bine zis europeană) a instanțelor și autorităților publice în diferitele materii ale dreptului privat, “organizarea” litispendenței internaționale în materiile vizate, recunoașterea reciprocă a hotărârilor pronunțate de instanțele aparținând statelor membre, titlul executoriu european și somația europeană de plată, iar, pe lângă toate acestea, unificarea normelor de conflict aparținând celor mai importante domenii ale dreptului privat la nivel european demonstrează, fără dubiu, contururile noului federalism juridic.

Noul *European Private International Law* reprezintă chiar mai mult decât atât... Este adevărat, el ființează, deocamdată, în paralel cu *each European Member State Private International Law* (sau, mai simplu spus, cu *National Private International Law*), dar, chiar și așa, el este supraordonat acestuia (acestora) din urmă, atât din punctul de vedere al faptului că dispozițiile sale au un caracter superior și prevalent, substituindu-se, pur și simplu, normelor de conflict de sorginte națională, cât și datorită faptului că unificarea conflictelor de legi și de jurisdicții a devenit materie atribuită, în principal, în competență comunitară. Care este semnificația acestei evoluții? Credem că nu este deloc greu de intuit faptul că am început să asistăm la disoluția graduală a dreptului internațional privat “clasic”, “național”, care a început deja să-și restrângă aria de acoperire; de altfel este deja vizibil că numeroase și importante materii au devenit deja excluse.

Noul drept internațional privat a devenit “*European*” și deci unic pentru toate statele membre ale Uniunii Europene. Însă el nu se reduce la o simplă sumă sau mănunchi de norme de conflict, ci este, cu siguranță, mult mai mult decât atât.

În primul rând, el dispune de o coerență și o logică proprie, cu totul diferită de maniera în care am fost obișnuiți să privim și să rezolvăm conflictele până nu de mult. El nu privește extraneitatea raportului juridic ca ceva deranjant, în sine perturbator, ci, dimpotrivă, ca ceva firesc, ce ține de actualitatea lumii în care trăim, de scopul și obiectivele Uniunii Europene legate de spațiul de libertate, securitate și justiție; sau, altfel spus, de realitatea care are ca punct de plecare premisa că Europa de astăzi nu mai poate fi privită ca o Europă “partajată teritorial” sau din punct de vedere al valorilor, ci ca o Europă care în întregime aparține atât românilor, cât și francezilor, polonezilor, nemților, ungarilor, spaniolilor etc. El nu-și propune să găsească soluții exclusiv din perspectiva sistemului național de drept căreia îi aparține autoritatea investită cu soluționarea conflictului de legi (*lex fori*). El privește în același timp la “celălalt”, adică la

sistemul de drept aparținând țării cu care relația supusă localizării prezintă, de asemenea, legături prin elementele de extraneitate întâlnite, fiind preocupat să identifice intensitatea acestor legături. Altfel spus, ceea ce îl caracterizează este căutarea proximității, adică determinarea sistemului normativ cu care relația avută în vedere prezintă legăturile cele mai strânse, având în vedere, desigur, și specificitatea materiei în cauză (succesiuni, căsătorie, regimuri matrimoniale, contracte, delictive, îmbogățire fără justă cauză etc.). Tocmai pornind de la această perspectivă trebuie să înțelegem detronarea cetățeniei în favoarea reședinței obișnuite, aceasta din urmă impunându-se ca un criteriu decisiv de localizare juridică a persoanei, dar și ca factor atributiv de competență internațională. La această stare de lucruri a contribuit, cu siguranță, și teama față de cetățenie ca *factor de rattachement* mai ales din perspectiva principiului nediscriminării. Supunerea unei anumite materii lui *lex patriae* nu înseamnă însă în sine discriminare. Deci nu credem că este justificată această temere. Credem însă că opțiunea în favoarea reședinței obișnuite se justifică mai degrabă din perspectiva noilor realități politice, sociale și economice, care privesc Europa ca fiind patria comună a tuturor cetățenilor statelor-membre care o compun. Apoi, dacă cetățenia, prin natura ei, evocă mai degrabă o legătură cu caracter politic între persoana ce o posedă – botezată “cetățean” – și statul respectiv, în schimb, reședința obișnuită pare să reprezinte un factor de localizare “neutru”, care, în sine, nu conferă din punct de vedere politic preferință nimănui, prezentând și avantajul de a nu putea fi un factor de discriminare. Ea este dedicată exclusiv localizării persoanei pornind de la ideea de proximitate juridică, adică de la ceea ce, în mod natural, reprezintă “centrul de viață” al acesteia. Noua optică (am putea afirma chiar noua morală) ar putea fi deci enunțată în felul următor: degeaba posed cetățenia unui anume stat-membru dacă m-am stabilit și locuiesc în alt stat-membru, degeaba sunt cetățean român dacă m-am stabilit în Germania... Înseamnă, deci, că, fără a înceta să rămân român, cel puțin din punct de vedere sentimental, am înțeles, totuși, să mă integrez în noua țară, adică acolo unde muncesc și locuiesc și, inevitabil, în noul sistem de drept pe care sunt nevoit să-l cunosc și la care sunt prezumat că mă raportez. Cetățenia poate deveni (și este de multe ori) duală sau multiplă. Deseori întâlnim persoane care nu mai prezintă niciun fel de legături cu “țara lor”, altele decât “simpla” posesie a cetățeniei, alături de cetățenia statului în care s-au integrat. Ce relevanță juridică mai prezintă în acest caz cetățenia respectivă? Ce “pretenții” mai poate ea revendica? Care este raportul între cele două cetățenii?¹ Ar trebui “preferată”

¹ În dreptul internațional privat “clasic” regula urmată era cea consacrată în Convenția de la Haga din 12 aprilie 1930 privind anumite aspecte referitoare la conflictul de legi în materie de naționalitate, adoptată sub egida Ligii Națiunilor (League of Nations, *Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Law*, 13 April 1930, League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137, disponibilă pe site-ul: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3b00.html>). Potrivit acestei Convenții, în cazul persoanelor care posedă două sau mai multe apartenențe naționale, dacă una dintre ele este a forului, aceasta va prevala (art. 3: “*a person having two or more nationalities may be regarded as its national by each of the States whose nationality he possesses*”). Dacă niciuna dintre cetățenii nu aparține forului, atunci va prevala fie cetățenia statului pe al cărui teritoriu persoana și-a stabilit domiciliul (reședința obișnuită), fie cetățenia statului cu care, potrivit circumstanțelor, persoana respectivă prezintă cele mai strânse legături (art. 5: “*a third State shall, of the nationalities which any such person possesses, recognise exclusively in its territory either the nationality of the country in which he is habitually and principally resident, or the nationality of the country with which in the circumstances he appears to be in fact most closely con-*”).

una dintre ele sau, dimpotrivă, trebuie considerate “egale”?² Este de distins între situația în care ambele cetățenii pe care le posedă o persoană aparțin unor state-membre și cea în care una dintre cetățenii aparține unui stat terț? *Quo vadis Domine?*

Pe de altă parte, reședința obișnuită prezintă avantajul efectivității, ea stabilindu-se ținând seama de toate elementele și circumstanțele de viață ale persoanei, care o particularizează și individualizează, iar nu pornind de la reguli rigide, abstracte, prestabilite. Aceasta nu înseamnă însă că nu există anumite indicii ale reședinței habituale, cum ar fi, spre exemplu, timpul sau durata șederii, locul desfășurării activităților profesionale, locul în care se găsește familia persoanei în cauză etc. Doar că niciunul dintre criteriile enunțate nu are un caracter absolut, definitoriu în această privință. Doar toate la un loc și ținând seama de toate particularitățile și circumstanțele de viață ale persoanei respective, de tot ce alcătuiește “eul” acesteia, se va putea ajunge la stabilirea corectă a reședinței obișnuite. Nimic nu este dinainte stabilit, nimic nu este irefutabil. Totul este relativ și vremelnic (stabilirea reședinței habituale se face prin raportare la un anume moment dat). Totul este subiectiv, *habituatarea reședinței putând fi considerată ca fiind în acel loc unde, pornind de la țesătura factualității persoanei respective, se poate decela și stabili, în mod rezonabil, ca fiind “acasă”, adică acolo unde se (re)găsește centrul său de interes și de viață.*³ Altfel spus, locul în care, în oricare altă parte s-ar de-

nected”). Deși România nu este parte la această convenție, orientarea ei s-a regăsit și în reglementarea noastră anterioară. Astfel, potrivit art. 12 alin. (2) din Legea nr. 105/1992: “Legea națională a cetățeanului român care, potrivit legii străine, este considerat că are o altă cetățenie, este legea română”. De asemenea, “Legea națională a străinului care are mai multe cetățenii este legea statului unde își are domiciliul sau, în lipsă, reședința.” Reglementări similare de acest gen pot fi întâlnite și în alte legislații naționale de drept internațional privat [spre exemplu, art. 5, par. (1) din Legea introductivă la Codul civil german (EGBGB)], care, în caz de pluralitate de cetățenii, dacă una dintre ele este cea germană conferă prioritate acesteia din urmă: “*Wird auf das Recht des Staates verwiesen, dem eine Person angehört, und gehört sie mehreren Staaten an, so ist das Recht desjenigen dieser Staaten anzuwenden, mit dem die Person am engsten verbunden ist, insbesondere durch ihren gewöhnlichen Aufenthalt oder durch den Verlauf ihres Lebens. Ist die Person auch Deutscher, so geht diese Rechtsstellung vor*” (s.n.). Este însă adevărat că în prezent, în urma evoluției și adâncirii procesului de integrare Europeană, legiuitorul nostru și-a schimbat fundamental optica – deși nu era obligat (cel puțin deocamdată). Astfel, art. 2.568 din noul Cod civil, stabilind că legea națională este legea statului a cărui cetățenie o are persoana în cauză [alin. (1)], dispune că, în cazul persoanelor care posedă mai multe cetățenii, “se aplică legea aceluia dintre state a cărui cetățenie o are și de care este cel mai strâns legată, în special prin reședința sa obișnuită” [alin. (2)], fără să se mai ia în calcul ipoteza în care una dintre cetățenii este cea a forului (cetățenia română).

² Egalitatea cetățeniilor concurente (mai ales când acestea exprimă apartenența la state-membre ale Uniunii Europene) trebuie să constituie regula. Foarte recent lansatul Regulament European privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești, acceptarea și executarea actelor autentice în materie de succesiuni și privind crearea unui certificat european de moștenitor – conferă posibilitatea unei persoane de a alege, ca lege aplicabilă moștenirii în ansamblul său, fie legea statului a cărui cetățenie o deține în momentul alegerii legii, fie cea care o va avea în momentul decesului. O persoană care posedă mai multe cetățenii va putea alege “*legea oricăruia dintre statele al căror cetățean este în momentul alegerii sau la momentul decesului*” (art. 22).

³ “*La notion de résidence habituelle n’a donc pas besoin d’une définition abstraite. Elle s’adapte à la matière dans laquelle elle intervient. S’agissant de la matière des successions,*

plasa, se poate în mod rezonabil prezuma că aceasta a plecat cu intenția de reîntoarcere. Sau, și mai simplu, locul către care se îndreaptă gândurile persoanei, *locul unde rămâne* (“întepenit”) *sufletul ei*, indiferent de destinația sau parcursul prezent. Este însă adevărat că o anumită posibilitate de speculă există și în acest domeniu, omul fiind în genere o ființă calculabilă și speculativă. Spre exemplu, nu pare a fi deloc exclus ca o anume instanță să fie înclinată a stabili reședința obișnuită a unei persoane pornind de la “beneficiile” unei asemenea calificări, recunoașterea competenței sale internaționale (sau, dimpotrivă, nerecunoașterea acestei competențe, ceea ce conduce la obligația declinării internaționale de competență) sau, mai ales, atribuirea competenței legislative în favoarea propriului sistem de drept care îi este mai familiar. Dar, acestea țin mai degrabă de natura umană decât de ordinea firească a lucrurilor și nu trebuie absolutizate.

Dreptul internațional privat devine astfel nu doar un instrument al unificării europene⁴, nu doar “o cheie” a unității în și prin diversitate, ci cu mult mai mult decât atât. Vreme îndelungată el a fost încercuit și integrat în “țarul” legiuitorului național, impunându-i-se logosul, soluțiile și limitele. Nu era un drept internațional în adevăratul sens al cuvântului. Era o simplă extensie și portavoce a legiuitorului național, o simplă interfață între ceea ce a însemnat tumultul și diversitatea nebănuită a vieții private extra-frontaliere și rigiditatea sistemului normativ național, nepregătit să se confrunte cu noua realitate devenită din ce în ce mai greu de “suportat” și imposibil de integrat în cele câteva articole care i-au fost alocate de Codul civil din 1864. Era, altfel spus, o frumoasă

elle «doit être établie sur la base d'un ensemble de circonstances de fait particulières à chaque cas d'espèce» et ces circonstances sont celles énoncées dans le projet de texte cité plus haut. Il s'agit de la durée de la résidence, de l'intention du de cujus, du lieu où il payait ses impôts, percevait ses revenus etc. Aucune formule abstraite ne peut rendre compte par avance des difficultés propres à chaque cas d'espèce.” (P. Lagarde - Comunicarea susținută la Conferința CNUe, Bruxelles, 15 Oct. 2010).

⁴Acest “*schwieriges Rechtsgebiet*”, această “*știință a măcăcinilor*” (cum o numea Thaler), în ciuda naționalismului său inerent, pare astăzi tot mai deschisă spre internaționalizare, tot mai receptivă la nevoile pe care circuitul privat internațional le exprimă, fiind dispusă la înlesniri și compromisuri altele inacceptabile sau greu de acceptat. Existența normelor conflictuale alternative, ocrotirea bunei-credințe în dreptul internațional privat, libertatea lăsată părților de a-și alege singure legea care să le cârmuiască contractul, atenuarea (în unele legislații) a efectelor ordinii publice de drept internațional privat – sunt doar câteva exemple în acest sens. De aceea, dreptul internațional privat ni se înfățișează astăzi ca o știință “extrem de vie” – dacă ne este îngăduită această formulare mai puțin riguroasă din punct de vedere gramatical –, de flexibilă și de dinamică, transformându-se mereu pe sine și transformând, odată cu sine, concepția juridică a lumii de azi, devenind pe zi ce trece tot mai mult “o știință a națiunilor”. Poate că într-o zi – imaginând o asemenea perspectivă – dreptul internațional privat va deveni, cel puțin în interiorul spațiului comunitar european, din ce în ce mai puțin național și tot mai mult european (internațional), adică internațional în adevăratul sens al cuvântului, justificându-și – și din punct de vedere al conținutului și al izvoarelor sale – denumirea-i consacrată. Până atunci însă, el va continua să fie privit ca o “știință a măcăcinilor”, ca un rău necesar, ca o soluție în lipsă de alta, ca un “ambalaj nepotrivit conținutului ambalat” sau, folosind cuvintele lui *William Prosser* (în *Interstate Publications*, 51 Mich. L. Rev., p. 959, 971 / 1953), ca o mlaștină deprimantă, plină de mocirlă, populată de cercetători și profesori ciudați care teoretizează chestiuni misterioase într-o manieră incomprehensibilă, fiind nevoit să suporte criticile imperfecțiunilor inerente naturii din care provine.